

Research Article

A Review on the Attitude Toward Childbearing Based on Islamic Sources

Seyed Abdollah Mahmoodi¹

¹ Department of Islamic Studies, School of Medicine, Arak University of Medical Sciences, Arak, Iran

*** Corresponding author:** Seyed Abdollah Mahmoodi, Department of Islamic Studies, School of Medicine, Arak University of Medical Sciences, Arak, Iran. Email: seyed.mahmoodi1885@gmail.com

DOI: [10.61186/jams.28.2.147](https://doi.org/10.61186/jams.28.2.147)

How to Cite this Article:

Mahmoodi SA. A Review on the Attitude Toward Childbearing Based on Islamic Sources. *J Arak Uni Med Sci.* 2025;28(2): 147-156. DOI: [10.61186/jams.28.2.147](https://doi.org/10.61186/jams.28.2.147)

Received: 2024.10.08

Accepted: 2024.12.31

Keywords:

Childbearing;
Islamic sources;
Population;
Quran; Hadiths

© 2024 Arak University of Medical Sciences

Abstract

Introduction: Today, declining birth rates and families' reluctance to have children for various reasons pose challenges for both individuals and societies. One of the key factors influencing fertility is individuals' attitudes toward this issue, with religious beliefs being among the most fundamental perspectives. The Islamic faith, in particular, has addressed this matter in numerous verses and narrations. This study aims to explore Islamic religious sources' viewpoints regarding fertility.

Methods: The research is based on an extensive review of authentic library documents and data from various databases such as PubMed, Scopus, ScienceDirect, as well as search engines like Google Scholar. The findings indicate that, in addition to several verses in the Quran, Islamic texts related to the Imams, such as Nahj al-Balagha and Sahifa Sajjadiya, explicitly encourage childbearing and population growth, while condemning population decline. These sources identify four general factors—individual, economic, political system, and social-cultural status—that influence population increase or decrease.

Conclusions: Given the valuable Islamic resources regarding childbearing and the existing challenges in societies related to population decline and aging, it is possible to take significant steps to improve individuals' and families' attitudes toward childbearing by reinforcing Islamic lifestyles and religious beliefs.

مروری بر مقوله نگرش به فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی

سید عبدالله محمودی^۱ ID^۱ گروه معارف اسلامی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اراک، اراک، ایران

* نویسنده مسئول: سید عبدالله محمودی، گروه معارف اسلامی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اراک، اراک، ایران.

ایمیل: seyed.mahmoodi1885@gmail.com

DOI: 10.61186/jams.28.2.147

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۱۷	چکیده
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۱	مقدمه: امروزه کاهش جمعیت و عدم تمایل خانواده ها به دلایل مختلف در فرزندآوری هم افراد و هم جوامع را دچار چالش کرده است. از عوامل دخیل در فرزندآوری نگرش افراد به این مهم است. یکی از اساسی ترن نگرش ها، دیدگاه ها و اعتقادات دینی است. چنانچه دین مبین اسلام در آیات و روایات متعدد به این قضیه اشاره کرده است. در همین راستا، این تحقیق می کوشد دیدگاه های شاخص منابع دینی اسلام در این حیطه بررسی نماید.
واژگان کلیدی: فرزندآوری؛ منابع اسلامی؛ جمعیت؛ قرآن؛ احادیث	روش کار: مطالعه حاضر با تکیه بر جستجو در مستندات کتابخانه ای و اصل و نیز داده های پایگاه های اطلاعاتی نظیر Scopus، PubMed، Science Direct و موتورهای جستجوگر مانند Google Scholar و غیره انجام گرفته است.
تمامی حقوق نشر برای دانشگاه علوم پزشکی اراک محفوظ است.	نتایج نشان می دهد که در دین اسلام علاوه بر آیات متعدد در قرآن، در کتب مربوط به ائمه همچون نهج البلاغه و صحیفه سجاده، موکداً فرزندآوری و افزایش جمعیت مورد تشویق بوده است و در مقابل کاهش جمعیت مذمت شده است. در این منابع به به طور کلی چهار عامل فردی، اقتصادی، نظام سیاسی و وضعیت اجتماعی و فرهنگی در افزایش یا کاهش جمعیت اثر گذار است.
	نتیجه گیری: با توجه به منابع ارزشمند اسلام در حیطه فرزندآوری و چالش های موجود در جوامع در رابطه با کاهش و پیری جمعیت، می توان در راستای تقویت سبک زندگی اسلامی و باورهای دینی، گام های ارزشمندی در جهت اصلاح نگرش افراد و خانواده ها در حیطه فرزندآوری نمود.

ارجاع: محمودی سید عبدالله. مروری بر مقوله نگرش به فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی. مجله دانشگاه علوم پزشکی اراک ۱۴۰۴؛ ۲۸ (۲): ۱۴۷-۱۵۶.

مقدمه

فرزندآوری از آنجائی که با زندگی بیولوژی، اجتماعی و شخصی انسان ها در ارتباط است، نقش مهمی در بقا و تکامل جوامع بشری دارد و افزایش و یا کاهش آن می تواند از جهات مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و غیره زندگی انسان ها را تحت تأثیر قرار دهد و یکی از عوامل مهم در علم جمعیت است (۱). چنانچه نرخ رشد و جوانی جمعیت یکی از شاخص های اصلی قدرت جوامع می باشد، که توجه زیادی از سیاستگذاران را بر خود جلب کرده است و منجر به تدوین برنامه هایی در قالب سیاست های جمعیتی شده است. سیاست های جمعیتی، مجموعه ای از روش ها، چاره اندیشی ها و تصمیمات جمعیتی است که از سوی دولت ها اتخاذ می گردد و محدوده فعالیت های دولت را در پیوند با مسأله جمعیتی و یا اموری که نتیجه های جمعیتی را به همراه دارند، مقرر می کند. این خط مشی ها تنها فقط برای کنترل آهنگ رشد جمعیت اتخاذ نمی شوند، بلکه دایره وسیع تری از مسائل و مشکلات جمعیتی را در برمی گیرد (۲-۴). در سال های معاصر، در بیشتر کشورهای توسعه یافته یا در حال توسعه، افزایش شهرنشینی منجر به کاهش نرخ موالید تا سطح جایگزینی و حتی

پایین تر از آن شده است. ایران نیز از جمله کشورهایی است که در دو دهه اخیر، دچار افت شدید در نرخ باروری شده است (۵، ۶). پیشینه کاهش جمعیت در ایران ریشه در قرن سیزده خورشیدی دارد که جمعیت آن کمتر از ده میلیون بوده است؛ اما در دهه ۱۳۵۵ تا دهه ۱۳۶۵ جمعیت ایران یک باره رو به رشد گذاشته است. این امر موجب نگرانی دولت مردان شده بود؛ لذا سیاست محدودیت تنظیم را خانواده را اعمال نموده و این امر موجب کاهش قابل توجه جمعیت ایران شد تا حدی که امروزه یک چالش برای کشور شده است. چنانچه تغییرات جمعیتی به ویژه کاهش باروری در ایران، به تغییرات زیادی در ساختار سنی جمعیت منجر شده است. همچنین کاهش جمعیت و افزایش تعداد سالمندان سبب عدم نشاط اقتصادی و اجتماعی جوامع می شود و دولت را با کاهش نیروی کار مواجه می کند. نتایج سرشماری ها و آمارهای موجود در ایران نشان می دهد که میزان باروری کل از حدود ۷/۷ فرزند در سال ۱۳۴۲ به ۲/۰۱ فرزند در سال ۱۳۹۵ رسیده و رشد سالانه جمعیت کشور از ۳/۹ در سال ۱۳۶۵ به ۱/۲۴ در سال ۱۳۹۵ کاهش شدید یافته است. بر اساس پیش بینی بانک جهانی، نرخ رشد جمعیت ایران تا سال

خلاصه ذکر شده است (نمودار ۱).

نگرش مثبت به فرزندآوری، پیش شرط داشتن قصد مثبت برای فرزندآوری است. با وجود اهمیت نگرش در فرزندآوری مطالعات سال‌های اخیر در این حوزه بیشتر به دنبال تبیین ارتباط مسأله ساختاری و فرزندآوری بوده‌اند و اکثراً موردی بررسی شده‌اند و طبق رویکرد و منابع اسلامی انجام نشده‌اند. چنانچه در مطالعه‌ای که عسکری ندوشن و رازقی نصرآباد در سال ۱۴۰۲ با عنوان «تجربه مادری و چالش‌های فرزندآوری زنان شاغل: مطالعه کیفی در شهر تهران» منتشر نمودند، چالش‌های فرزندآوری زنان شاغل را واکاوی کردند. آنان چالش‌های مرتبط با فرزندآوری زنان شاغل شرکت‌کننده در مطالعه خود را، در ۱۰ خرده مضمون و ۴ مضمون اصلی احصا شدند که عبارت بودند از: چالش‌های شاغلی (محیط کار)، فرزندپروری، اقتصادی و آموزش فرزندان تقسیم نمودند که برآیند این شرایط، تمایل زنان شاغل را به داشتن فرزند کمتر، به‌عنوان یکی از راه‌های اجتناب از این تعارض‌ها و چالش‌ها سوق داده است. آنان در تحقیق خود اظهار داشتند که که طراحی برنامه‌ها و سیاست‌ها در جهت کاهش این تعارض‌ها و چالش‌ها، راهبرد مؤثری برای افزایش فرزندآوری زنان شاغل باشد (۱۰).

همچنین در پژوهش دیگر که شوازی و خانی با عنوان «تأمین اقتصادی و باروری: مطالعه موردی زنان دارای همسر شهرستان سنندج» انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که تأثیر معنی‌داری بین نامنی اقتصادی، بر رفتار و ایده‌آل باروری پایین زنان دارد. و اگر چه با وجود نقش تعدیل‌کننده متغیرهای تحصیلات، فاصله بین واقعیت و انتظارات اقتصادی و سن زنان، تأثیر معنادار نامنی اقتصادی همچنان بر باروری پایدار بوده است (۱۱).

۲۰۲۵ به یک درصد کاهش می‌یابد که بسیار نگران‌کننده است (۷) سازمان ملل نیز یکی از سه الگوی رشد جمعیتی منفی (۰/۲۳)، رشد جمعیتی متوسط رو به پایین (۰/۳۵) یا رشد جمعیتی مثبت (تزدیک ۰/۸۹) را برای آینده باروری ایران تا سال ۱۴۳۰ پیش‌بینی کرده است (۴). در دهه‌های اخیر عوامل مختلفی همچون عقاید و ارزش‌های اجتماعی درباره داشتن فرزند و تعداد فرزندان، مشکلات اقتصادی و نداشتن شغل، ایجاد زمینه اشتغال برای زنان و ورود آنها به بازار کار، افزایش سطح تحصیلات و سبک زندگی مدرن، منجر به افزایش تعداد خانواده‌های تک فرزند و بدون فرزند شده است (۵-۸).

پدیده کم‌فرزندی، تک‌فرزندی و بی‌فرزندی اکنون به شاخصی از زندگی مدرن تبدیل شده است و بسیاری از زوج‌های جوان از آن استقبال می‌کنند. همین مسأله موجب افزایش سن فرزندآوری و کاهش تمایل زوجین برای بچه‌دار شدن و مادر بودن شده است (۹). با وجود اینکه تمایل به فرزندآوری به طور طبیعی در انسان وجود دارد، اما تصمیم‌والدین برای داشتن فرزند تحت تأثیر عوامل مختلفی می‌باشد (۱۰، ۱۱). مطالعات نشان می‌دهند برای درک و تبیین فرایند باروری تنها تغییرات ساختاری کافی نیست و در این زمینه باید نقش عوامل ارزشی و فرهنگی و تغییرات آنها را نیز در نظر گرفت. امروزه طرز تلقی و تمایل خانواده‌های ایرانی نسبت به فرزندآوری با گذشته متفاوت است و تحت تأثیر عوامل متعدد قرار گرفته است. یک زن در صورتی اقدام به فرزندآوری می‌کند که به آن تمایل داشته باشد و در صورت عدم تمایل، این رفتار محقق نمی‌شود (۱۰-۱۲). یکی از مهم‌ترین عواملی که در خصوص فرزندآوری نقش ایفا می‌کند بحث نگرش‌ها است. برخی جامعه‌شناسان تغییر نگرش به فرزندآوری را مهم‌ترین علت کاهش باروری در دهه‌های اخیر می‌دانند. در نمودار زیر انواع نگرش‌ها در فرزندآوری به صورت

نمودار ۱: انواع نگرش بر فرزندآوری (۸، ۹)

مطالعه Morgan و Hayford در سال ۲۰۰۸ مشخص کرد، زنانی که دین در زندگی آنان نقش بسیار مهمی دارد، به طور متوسط (۰/۶۹) نسبت به بقیه زنان فرزند بیشتری دارند. با این حال گرچه نگرش‌های دینی در جوامع مختلف در سال‌های معاصر در دین و کشورهای مختلف بررسی شده است، اما در این میان مطالعاتی که با بررسی متون مذهبی در طول تاریخ ریشه این نوع نگرش را مشخص کنند، فراوان نیستند. در همین راستا این مطالعه می‌کوشد بر حسب منابع معتبر و موجود نگرش و جهت‌گیری دین اسلام و بزرگان آن را در رابطه با فرزندآوری را عنوان دارد (۱۴).

روش کار

در مطالعه مروری حاضر، مطالعات مرتبط با موضوع با کلید واژه‌هایی مانند اسلام، دین، فرزندآوری، قرآن، جمعیت، صحیفه سجادیه، نهج‌البلاغه و ... در پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر انجام و بعد از اشباع اطلاعاتی با هدف بررسی جزئی‌تر انواع تفاسیر قرآن کریم و همچنین کتب شاخص و مقدس دین اسلام مانند نهج‌البلاغه و صحیفه سجادیه کنکاش شد. در تمامی کتب انتخابی، کتبی که از نظر روایی دارای اعتبار بودند منتخب شدند. بعد از جمع‌آوری مطالب مرتبط و تجزیه و تحلیل آنها، هر کدام در جایگاه مربوطه در مقاله قرار گرفته و در نهایت جمع بندی و پژوهش‌هایی ارائه گردید.

فرزند در قرآن و روایات

در حیطه فرزندآوری و فرزندپروری، اسلام در امتداد بر سفارش به فرزندآوری که رویکردی توحیدی دارد، آن را علاوه بر تداوم نسل، موجب نشر توحید و خداپرستی در جهان می‌داند و موضوع تربیت فرزند را از قبل از انتخاب همسر مورد توجه قرار داده است و توصیه‌ها و آداب متعددی را برای تربیت و تعلیم فرزندان بیان نموده است. دین مبین اسلام به عنوان مکتبی انسان‌ساز توجه و تلاش فراوانی به خانواده نشان داده و آن را مرکز تربیت و رشد و تعالی انسان برشمرده است. در قرآن مجید آیاتی که به صورت صریح و مستقیم دستور به فرزندآوری را متوجه احاد جامعه اسلامی و بشری کرده باشد نمایان نیست، اما در بسیاری از آیات قرآن فرزندآوری با ویژگی‌ها و تعبیری توصیف شده که جای هیچ شک و شبهه‌ای را باقی نمی‌گذارد که در گفتمان و حیاتی این کتاب مقدس، موضوع فرزندآوری و ازدیاد نسل امری مطلوب و پسندیده است. ضمن اینکه بسیاری از احکام و دستورات دین اسلام به صورت صریح و جزئی‌تر در آئینه روایات منعکس شده است. در کتب دینی اسلام (قرآن و روایات) از فرزند با لقب‌های متفاوتی نام برده شده است که در جدول ۱ مشاهده می‌شود (۱۵).

نگرش کلی منابع اسلامی به فرزندآوری

اسلام از فرزندآوری و تولید نسل حمایت و بر آن تأکید کرده است. از این‌رو اندیشه‌وران دینی، هدف اساسی همسرگزینی را فرزندآوری و استمرار نسل می‌دانند و معتقدند با توجه به وضعیت زیست‌شناختی زن و مرد، می‌توان به این نتیجه رسید که هدفی جز تولید مثل و بر جای گذاشتن نوع انسان منظور نبوده است. از نظر آنها دیگر احکام مربوط به روابط زن و مرد از قبیل احکام رعایت عفت، زناشویی، اختصاص داشتن زوج به زوج، احکام طلاق، عده، اولاد، ارث هم بر اساس همین واقعیت وضع شده است.

اگرچه مطالعات این چینی در حوزه فرزندآوری چه به صورت مروری و چه به صورت مطالعات توصیفی و یا تحلیلی با جامعه‌های متفاوت در حوزه‌های ساختاری فراوان است، اما مطالعاتی که به صورت کامل و ذکر جزئیات به انواع نگرش‌ها در فرزندآوری بپردازد انگشت‌شمار است. نگرش، یک روش نسبتاً ثابت در فکر، احساس و رفتار نسبت به افراد، گروه‌ها و موضوعات اجتماعی است که مؤلفه‌هایی مانند افکار و عقاید، احساسات یا عواطف و تمایلات رفتاری که دارای ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری می‌باشد را شامل می‌شود. نگرش که به ارزیابی کلی شخص از یک پدیده، شخص و یا ایده اشاره می‌کند به عنوان مکانیسم مهمی دیده می‌شود که زمان فرزندآوری را در بسیاری از نظریه‌های مرتبط با رفتار فرزندآوری تحت تأثیر قرار می‌دهد. نگرش مثبت نسبت به فرزند و فرزندآوری نه تنها موجب فرزندآوری به هنگام می‌شود بلکه همچنین موجب فرزندآوری بیشتر نیز می‌شود. در لغت‌نامه‌های عربی نگرش به معنای نظر، نگاه، بینش، میل و گرایش و آمادگی ذهنی به کار رفته است. نگرش‌ها بخش اصلی هویت انسان هستند. دلایل اهمیت نگرش این است که بر افکار اجتماعی مؤثر است، نحوه تفکر و پردازش اطلاعات را تحت تأثیر قرار می‌دهد، به عنوان طرح ذهنی عمل می‌کند و به عبارت دیگر چارچوب‌های شناختی اطلاعات را در مورد مفاهیم، موقعیت‌ها و حوادث سازماندهی و نگهداری می‌کند و سرانجام بر فرایند رفتار اثر می‌گذارد. باید اشاره نمود که طبق نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده یک رفتار حاصل عمل طرح‌ریزی شده است و عمل طرح‌ریزی شده نیز به وسیله نگرش فرد نسبت به رفتار تعیین می‌شود. منطبق با این نظریه، فرزندآوری توسط سه عامل تحت تأثیر قرار می‌گیرد که عبارتند از: نگرش فرد در خصوص داشتن فرزند بر اساس ارزیابی او از هزینه‌ها و منافع ادراک شده از فرزندآوری، هنجار ذهنی در خصوص اشتیاق و تمایل به داشتن فرزند در میان دوستان و اعضای خانواده و احساس فرد از توانایی خود در خصوص رفتار باروری. اولین عامل مهم در شکل‌گیری قصد باروری، نگرش فرد است. نگرش مثبت نسبت به فرزندآوری پیش شرط داشتن قصد مثبت برای فرزندآوری است. نگرش فرد عموماً نتیجه ارزیابی او از هزینه‌های عاطفی و مالی داشتن فرزند در قبال منافع مختلفی است که با داشتن فرزند به دست خواهد آورد. در صورتی ما شاهد افزایش جمعیت خواهیم بود که نگرش مردم نسبت به فرزندآوری مثبت شود. در سال‌های اخیر مطالعاتی درباره انواع نگرش‌ها و فرزندآوری انجام شده است که اغلب این مطالعات به صورت کلی و فارغ از هر جزئی‌نگری در یک حیطه انواع دیدگاه‌های متفاوت را در فرزندآوری بررسی کرده‌اند. چنانچه مطالعه محمدی و رستگار خالد در سال ۱۳۹۴ در تبیین رابطه تحولات فرهنگی با تغییرهای فرزندآوری ایرانیان، رابطه تحولات فرهنگی در حوزه‌های فردی، خانوادگی و مذهبی با تغییرات نرخ‌های باروری در مراکز استان‌های ایران را بررسی کردند (۱۲). یکی از عوامل فرهنگی مؤثر در گرایش به فرزندآوری، نگرش دینی است. نتایج پژوهش‌های مختلف نشان می‌دهد که نگرش مذهبی تأثیر فزاینده‌ای بر میزان گرایش جوانان به فرزندآوری داشته است. مطالعه پژهان و کمالی‌ها در تهران در سال ۱۳۹۴ نشان داد که اعتقادات مذهبی ارتباط معنادار مستقیمی با فرزندآوری دارد و با افزایش اعتقادات مذهبی فرزندآوری نیز افزایش می‌یابد (۱۳).

جدول ۱. استعاره‌های متفاوت از فرزند در قرآن کریم و کتب دینی اسلام (۱۶)

ردیف	لغت استعاره از فرزند	آدرس
۱	نور چشم	فرقان / آیه ۷۴
۲	زینت بخش زندگی	کهف / ۴۶
۳	وسيله آزمایش بشر	انفال / ۲۸/ تا بن ۱۵
۴	میوه دل و روشنایی دیده	حدیثی از پیامبر
۵	مایه خوشبختی	حدیثی از پیامبر
۶	کسی که انسان را یاری می‌کند	حدیثی از پیامبر

در نگرش مثبت به فرزندآوری و رویکرد اسلام‌گرایانه تشکیل خانواده و فرزندآوری نه تنها باعث بروز مشکلات معیشتی در خانواده نمی‌شود بلکه در پرتو ازدواج فرزندآوری وعده توسعه رزق و افزایش برکت و روزی داده شده است. همچنین در آموزه‌های دینی از کمبود رزق و برکت در خانه‌ای سخن به میان آمده است که خالی از فرزند باشد (۱۶).

اهمیت اجتماعی فرزندآوری و افزایش جمعیت در جامعه مسلمین افزایش جمعیت مسلمانان، به لحاظ منافع اجتماعی فراوانی که دارد از اهمیت اجتماعی والایی برخوردار است. موارد زیر به برخی از این شاخص‌ها می‌پردازد:

- ۱) افزایش عزت و شکست‌ناپذیری مسلمانان
- ۲) حمایت بیشتر از سالخوردگان جامعه
- ۳) نشر بهتر و بیشتر دانش‌های مفید و معارف اسلامی
- ۴) تسهیل امر به معروف و نهی از منکر.
- ۵) گسترش و زمینه‌سازی غلبه فرهنگ اجتماعی
- ۶) فراهم آمدن نیروی کار بیشتر
- ۷) کسب قدرت اجتماعی بیشتر
- ۸) تأمین نیروهای کارآمد سیاسی بیشتر
- ۹) زمینه‌سازی مقبولیت سیاسی بیشتر
- ۱۰) تأمین نیروی نظامی و انتظامی بیشتر
- ۱۱) تقویت ضریب پیروزی در جنگ جمعیتی (۱۷).

نقش ازدواج در فرزندآوری از دیدگاه روایات

آیات و روایات در کنار مودت و رحمت، رشد شخصیت و توسعه وجودی، یکی از انگیزه‌های اصلی برای ازدواج و تشکیل خانواده را فرزندآوری ذکر کرده است، تا جایی که گاه ازدواج کردن مترادف با فرزندآوری تلقی شده است (۱۸، ۱۹). قرآن کریم، همسر را مایه آرامش (اسراء/ ۶، روم/ ۲۱) زینت و صیانت (بقره/ ۱۸۷) و فرزند را مایه سرور و چشم روشنی (فرقان/ ۷۴)، زینت زندگی (کهف/ ۴۶) و مددکار انسان (اسراء/ ۶) می‌داند خداوند در سوره روم در آیه ۲۱ می‌فرماید:

«وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ». و از آیات خداوندی است که برای شما از جنس خودتان جفتی بیافرید، که در کنار او آرامش یابید، و میان شما عشق و محبت و مهربانی قرار داد، که در این حقیقت نشانه‌هایی از خداست برای مردمی که در گردونه اندیشه و فکر نسبت به حقایق به سر می‌برند». نیز در روایتی که به سند صحیح به دست ما رسیده است، پیامبر خدا (ص) به امت اسلامی سفارش می‌کنند: «تزوجوا فَإِنِّي مَكْثَرُ بِكُمْ الْمَأْمَمَ غَدًا فِي الْقِيَامَةِ: ازدواج کنید زیرا که من فردای قیامت به کثرت امت اسلامی در میان سایر امت‌ها افتخار و مباهات می‌کنم».

در روایت مرسلی امیرالمؤمنین (ع) اصحابشان را به ازدواج سفارش می‌کنند و به این توصیه رسول خدا(ص) استناد می‌کنند که: «مَنْ كَانَ يُحِبُّ أَنْ يَسْتَنْ بِسِتِي فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّ مِنْ سُنَنِي التَّزْوِجِ أَطْلُبُوا الْوَلَدَ فَإِنِّي مُكَثِّرُ بِكُمْ الْأُمَمَ. هر کس می‌خواهد به سنت من عمل کند باید ازدواج کند چرا که قطعاً ازدواج و تشکیل خانواده بخشی از سنت من است».

همچنین بزرگان دین اسلام علی رغم تشویق به ازدواج و فرزندآوری، سلامت را در اولویت قرار داده‌اند چنانچه حضرت محمد (ص)، چهارده قرن قبل از دستیابی بشر به دانش ژنتیک، می‌فرماید:

«لَا تَنْكَحُوا الْقَرَابَةَ الْقَرِيبَةَ فَإِنَّ الْوَلَدَ يَخْرُجُ ضَاوِياً وَنَحِيفاً- یعنی ازدواج فامیلی نزدیک نکنید زیرا ممکن است فرزند با ناهنجاری‌های روانی و جسمی ارثی متولد شود». نکته جالب توجه دیگر در این حدیث نفز، وجود کلمه لا تَنْكَحُوا بجای کلمه لا تَزَوَّجُوا است در کلمه اول امید و انتظار فرزنددار شدن وجود دارد، اما کلمه دوم الزاماً با انتظار بارداری و فرزنددار شدن نیست. لذا دقتی که در انتخاب لغات بکار رفته، خود مایه شگفتی بیشتر است. در حدیث دیگری نیز از آن حضرت می‌خوانیم: «اغْتَرَبُوا وَ لَا تَضُوءُوا- ازدواج با غیر فامیل کنید و موجب بوجود آمدن فرزندان ناهنجار (جسمی- روانی) نشوید» (۲۰).

فرزندآوری در آیات قرآن

در متون اسلامی آیات و روایاتی به چشم می‌خورد که به شکل عیان و با افعال دستوری به پدیدآوری نژاد و فرزندآوری فرمان داده است. در خصوص لزوم و کیفیت مسئولیت مستمع در مقابل به این اوامر حتماً باید سخن گفت از این گونه بیان تنها موضع آشکار شرع اسلام اکتاف تولید نسل تأیید می‌گردد، که چنین امری عقلاً واضح به نظر می‌رسد؛ چراکه سیر زاد و ولد در آدمی پاره طبع و دسته لاینفک زیست اوست و دین اسلام با جریانی که به شکل طبیعی بر زندگی بشر عاید حادث می‌شود هیچ مخالفتی نخواهد داشت، جز اینکه قوانین و حدود مطلوب حاکم بر آن را برای مسلمانان تعریف می‌نماید. قرآن کریم برای اشاره به فرزند و نسل انسان، کلماتی مانند اولاد غلام، ولد، ذریه، بنون بنین و ... را عنوان نموده و در خلال اوامر و نواهی شرح سرگذشت انبیاء، مثالها و تفصیل برخی نظرات خود اشاره به آدمی و تولید نسل او داشته است؛ با این حال تنها آیه ای که فرزندآوری را امری مطلوب تلقی نموده و با فعل امر به آن اشاره نموده است آیه ۲۲۳ بقره است که مستقیماً و با فعل امر توصیه به فرزندآوری نموده و می‌فرماید: «يَسْأَلُكُمْ حَرْتُ لَكُمْ فَأَتُوا حُرَّتَكُمْ أُنَى شِئْتُمْ وَقَدْ مَوَّاهُوا لِنَفْسِكُمْ وَأَتَّقُوا اللَّهَ وَعَلِّمُوا أَنْكُم مَلَأُوهُ وَ بَشَرُ الْمُؤْمِنِينَ. زنان شما، محل بذرافشانی شما هستند؛ پس هر زمان که بخواهید می‌توانید با آنها آمیزش کنید و اثر نیکی برای خود از پیش بفرستید و از خدا بهره‌ییزید و بدانید او را ملاقات خواهید کرد و به مؤمنان بشارت ده». این آیه زنان را به کشتزار و فرزندان را به محصول و نتیجه زراعت انسان تشبیه نموده است. خداوند در این آیه از زن با عنوان «حُرْتُ» تعبیر نموده که معمولاً حُرْتُ به کشتزاری گفته می‌شود که محصولی از آن انسان می‌شود. بنابراین از این جهت زن را حُرْتُ قلمداد نموده تا غیر از تلذذ جنسی از همسر اشاره به کشتزار بودن او و اهمیت کشت او که فرزند است داشته باشد و تأکید نماید که زن وسیله اطفاء شهوت و هوسرانی مردان نیست، بلکه وسیله‌ای برای حفظ حیات نوع بشر است. همچنان که در ادامه آیه عبارت، قَدْ مَوَّاهُوا لِنَفْسِكُمْ این احتمال را تقویت می‌نماید. برخی از مفسرین و فقها از این

آیه این چنین استدلال کرده‌اند. عمل جنسی باید جنبه تلقیح و تولید داشته باشد شد (۲۱).

فرزندآوری در روایات

در روایات، احادیثی هستند که به طور مستقیم به فرزندآوری اشاره کرده‌اند. چنانچه پیامبر اعظم (ص)، می‌فرمایند که: «تَنَاجُحُوا تَكَثُرُوا فَإِنِّي أَبَاحِي بِكُمْ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى بِالسَّقَطِ. ازدواج کنید تا جمعیت شما زیاد شود؛ زیرا من در روز قیامت به وجود شما، حتی به فرزندان سقط شده‌تان، بر سایر امتها می‌بالم». اختلاف سیاق روایاتها الفاظ و روات متعدد احادیث حاکی از آن است که پیامبر اکرم (ص) به کرات در شرایط گوناگون و مخاطبان متعدد این مهم را به مسلمانان گوشزد نموده است. همچنین نقل این روایات توسط ائمه اطهار (ع) از قول، پیامبر اکرم (ص)، بر درجات اعتبار و اهمیت امر می‌افزاید.

همچنین اهل بیت پیامبر (ع) نیز در اعصار بعد به نقل این روایت از پیامبر (ص) اهتمام ورزیده و همانند دیگر سنت‌های نبی اکرم (ص) سعی در زنده نگاه داشتن آن داشته‌اند. از جمله امام صادق (ع) (ر.ک حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲: ۳۵۸) که در منابع حدیثی این حدیث را از نبی اکرم (ص) به جهت اهمیت موضوع و تأکید بر آن نقل فرموده‌اند. در کتب اهل سنت نیز با تفاوت روات این روایت نقل شده که از جمله آن می‌توان به سنن ابن ماجه ابو داوود و ترمذی اشاره نمود. چنانکه وجود روایات واحد در کتب معتبر شیعه و اهل سنت و توجه به هدفی واحد در هر دو مذهب و انتساب آن به رسول خدا (ص) بر حجیت و اعتبار روایات می‌افزاید، روایات مباهات پیامبر (ص) به تکرار نسل نیز از این امتیاز نیز برخوردار است و اذعان دیگر مذاهب به صحت این روایات توثیق آن را تقویت شرایط گوناگون و مخاطبان متعدد این مهم را به مسلمانان می‌کند. تواتر اجمالی و معنوی در این حدیث مشهود است. تواتر اجمالی عبارت است از علم اجمالی به صحت یکی از چند حدیثی که در یک موضوع وارد شده است. چنانچه در هر کدام از روایات وارد شده در موضوعی واحد بتوان خدشه ایجاد نمود در صورتی که از وثاقت بعضی اصحاب ائمه (ع) و راویان حدیث علم اجمالی حاصل می‌شود حتی اگر یک مورد از مفاد این روایات از معصوم صادر شده باشد می‌توان به حدیثی که راوی آن تقه است، اعتماد کرد. به عبارت دیگر کثرت این روایات به گونه ای است، که حداقل به صدور یکی از آنها اطمینان حاصل شده است. روایت مورد بحث نیز به لحاظ کثرت نقل کثرت روات و کثرت روایات به حدی است که می‌توان علم اجمالی به صحت حداقل یک روایت اطمینان داشت. و اما تواتر معنوی ن است که مورد تواتر مفاد مشترک چند حدیث باشد. به عبارت دیگر معنای التزامی قضیه متواتر باشد، چنانچه مضمون مشترکی مانند مباهات پیامبر به کثرت امتشان در قیامت در روایات متعددی که ممکن است الفاظ متفاوت داشته باشند به دست آید از قدر مشترک آنها تواتر معنوی حاصل میشود و این تواتر سبب قطعیت حجیت روایت می‌شود. علاوه بر این روایت، روایاتی است که با فعل امر اطلبوا مسلمانان را به طلب فرزند و ازدیاد نسل ترغیب می‌نماید. بکرین صالح از امام کاظم (ع) درباره فرزند دار شدن پرسید امام فرمود: «أطلب الولد فإن الله يرزقهم، فرزند بخواه که خداوند متعال روزی آنان را می‌دهد». همچنین رسول خدا (ص) نیز می‌فرماید: «أطلبوا الولد و التمسوه فإنو قره عین و ریحله القلب. فرزند بخواه و بر آن اصرار کن که آن نور چشم و

ریحله دل است». در این فرمایش پیامبر اکرم (ص) نیز صراحتاً امر به فرزندآوری شده و بعد از فعل امر طلب فرزند آن را با فعل التمسوه مورد تأکید و توجه قرار داده و سپس برخی محاسن فرزند را برشمرده است تا قلب مسلمانان را به این امر ترغیب و تحریض نماید. در روایت دیگری نیز فرموده‌اند «أطلبوا الولد فانی مكاثر بكم الأمم». این روایت در ظاهر جمع بین روایات مباهات پیامبر (ص) و روایت طلب درخواست فرزند است که به لحاظ محتوایی روایات مباهات پیامبر را تأیید می‌کند. افعال امر مذکور در روایات از جمله اطلبوا الولد، تكثروا، تناسلوا، اكثروا الولد و همه حاکی از تأکید بر امر مهم فرزندآوری هستند که به نوعی با یکدیگر هم پوشانی دارند مضامین یکدیگر را تقویت نموده و کثرت و تنوع آنها هرگونه ابهام و اجمالی را برطرف نموده است. روایات طلب فرزند نیز به جهت اثبات دلالتی و بررسی معنوی با مواردی که برای اثبات روایات مباهات شمرده شد (۲۱).

عوامل افزایش یا کاهش نسل از دیدگاه قرآن و احادیث

عوامل سلبی و ایجابی تصریح شده در آیات و روایات در جهت کاهش یا افزایش نسل را می‌توان، در چهار دسته عوامل فردی، عوامل خانوادگی عوامل اجتماعی- فرهنگی و عوامل سیاسی طبقه‌بندی کرد. ازدواج به هنگام و انتخاب همسر متناسب با ملاک فرزندآوری به عنوان مهم‌ترین عوامل افزایش نسل می‌باشد. در سطح تحلیل خانواده‌ها، احسان به والدین، یاری‌گری اقتصادی از جانب فرزندان و سبک زندگی و تربیتی نیکو از جانب والدین از اصلی‌ترین عوامل افزایش جمعیت در این سطح هستند در سطح تحلیل اجتماعی فرهنگی، صلح‌رحم، نظام همسایگی مناسب و فرهنگ عمومی موافق از مهم‌ترین عوامل تکثیر نسل به حساب می‌آیند در منظومه آیات و روایات نظام سیاسی به عنوان آخرین لایه مؤثر در افزایش نسل شناسایی شد که با سیاستگذاری‌های همسو با زندگی متأهلی و خانواده‌های پر فرزند می‌تواند در افزایش جمعیت جامعه نقش‌آفرین باشد (نمودار ۲) (۱۸).

فرزندپروری در نهج‌البلاغه

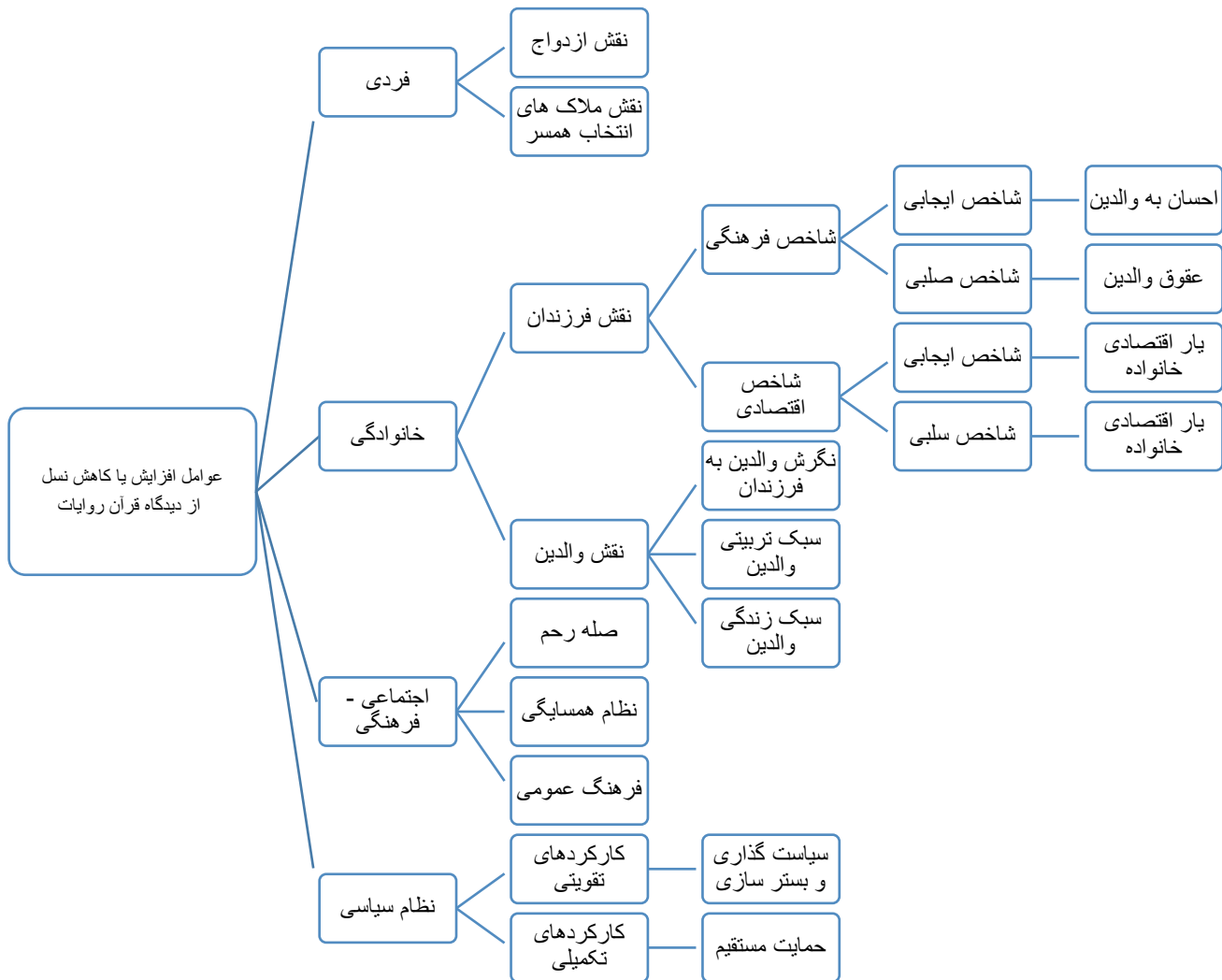
حضرت علی (ع) گرچه در نهج‌البلاغه درباره فرزندآوری سخنی نفرمودند ولی در مورد فرزند پروری در نامه ۳۱ در خطاب به فرزندشان، امام حسن (ع) اصول مهمی را در تربیت بیان کرده‌اند. که در جدول ۲ به صورت خلاصه عنوان شده است (۲۲، ۲۳).

اهمیت فرزندآوری و افزایش جمعیت در صحیفه سجادیه پژوهش‌ها حاکی از آن است، که امام سجاد (ع) در صحیفه سجادیه در فرازهایی به اهمیت فرزندآوری اشاره کرده‌اند که در ادامه به آن اشاره خواهد شد:

۱. طلب فرزندهای فراوان از خداوند

امام سجاد (ع) در فراز ۲۵ به توصیه‌هایی درباره فرزند پرداخته است. چنانچه در فراز چهارم از دعای بیست و پنجم می‌فرمایند: «اللَّهُمَّ اشْدُدْ بِهِمْ عَضْدِي، وَ أَقِمْ بِهِمْ أَوْدِي، وَ كَثِّرْ بِهِمْ عَدَدِي» «خدایا! به فرزندانم... بر شمارم، بیفز».

امام از خداوند می‌خواهد که تعداد فرزندانش افزایش یابد. درخواست او نشان‌دهنده ارج و اهمیت داشتن خانواده و بستگان بیشتر است. به رغم اینکه از نظر شمارشی تغییر نمی‌کند، این درخواست به گسترش اهل و خویشاوندان اشاره دارد که در فرهنگ اسلامی تحسین شده است. امام که فردی معصوم و

نمودار ۲. خلاصه عوامل افزایش یا کاهش نسل از دیدگاه قرآن و احادیث (۱۸)

جدول ۲. رهنمودهای امام علی (ع) در راستای فرزندپروری در نهج البلاغه (۲۲، ۲۳)

پیش فرض ها (مقدمات)		نیت الهی تربیت پذیری انسان (خشنودی خدا) خانواده محوری اعتماد پروری
ویژگی ها	ایجابی صلبی	تهذیب، صبر، مهربانی، گشاده رویی همراه با اعتدال، بخشندگی و نرم خویی خود بزرگ بینی، حرص، طمع و غرور، خشونت، قساوت و تحقیر کردن، ضعف اراده و بدخلقی
اصل	اعتدال	
نتیجه	قرب الهی و سعادت انسان	

منت نهادن بر مسلمانان و کثرت دادن به آنان در برابر دیگران ستایش می کند. بنابراین، فرزندآوری مسلمانان که رفتار زیبای اختیاری خداوند (یعنی بدون اکراه و اجبار خارجی) است، مطلوب اوست. پس، فرزندآوری اهل اسلام از جانب خالق نیز پسندیده است. برخی شارحان صحیفه، برای این کثرت تنها دو معنا احتمال داده اند: ۱. پایداری دین اسلام تا پایان دنیا، برخلاف سایر ادیان؛ ۲. برتری و ارجمندی مسلمانان بر دیگران. به نظر می رسد که احتمال سومی که ایشان ذکر نکرده اند، با عبارت دعا (ک رنا) سازگارتر است. این که تعداد مسلمانان بر پیروان سایر ادیان فزونی یافته

جانشین پیامبر محسوب می شود، سخنانش بر اساس هوای نفس نبوده و حتماً دارای ارزش و حکمت است. از این رو، مشخص می شود که درخواست فراوانی فرزندان برای مسلمانان و مؤمنان امری پسندیده و مطلوب است.

۲) ستایش خداوند برای اعطای فرزندان فراوان

امام در دعای دوم فراز دوم می فرماید:

«وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي ... كَثَّرْنَا بِمَنْهَ عَلَيَّ مَنْ قُلَّ. ستایش برای خدای است

که... ما را... به احسان خویش بر آنان که اندک شمار بودند، فزونی بخشید»

امام سجاد علیه السلام در این فراز از این زاویه نگاه، خداوند را به خاطر

برانگیخته از ساختارهای فرهنگی- اجتماعی هر جامعه است. از این رو این دسته از تحولات، زمینه‌ساز شکل‌گیری ساخت فرهنگی و نظام ارزشی نوینی در جامعه هستند که بر رفتار فرزندآوری تأثیر می‌گذارد. به عبارتی هر اندازه کشورها در مسیر توسعه اقتصادی و اجتماعی بیشتر حرکت کنند، بیشتر، انگیزه‌ها و سلیقه‌های فردی است که رفتارهای فرزندآوری را تحت تأثیر قرار می‌دهد. برعکس، در جوامع توسعه نیافته و عقب افتاده بیشتر سیستم کلی حاکم بر جامعه، نهادها و مقررات است که به فرزندآوری جهت می‌دهد.

در طی چند دهه گذشته، ایران به تغییرات مختلف ارزشی و نگرشی در زمینه مسائل باروری و فرزندآوری را تجربه به علل مختلف از جمله نفوذ مدرنیته و فرهنگ جهانی در ایران دچار شده است. فرایند بازاندیشی مدرن، نگرش افراد در ارزش‌گذاری برای فرزند را تغییر داده و باعث شده است که به فواید معنوی و عاطفی داشتن فرزند کمتر توجه شود. نسل جدید، فرزند را مخل آسایش و پرهزینه می‌داند و با توجه به این که والدین دیگر خواسته‌های خود را از لحاظ عواطف در فرزندان نمی‌یابند، تمایلی برای فرزندآوری بیشتر ندارند. همچنین متغیرهای مختلف نیز دیدگاه آنان را تغییر داده است. از جمله متغیرهای اجتماعی تأثیرگذار بر نگرش مردان به فرزندآوری سطح تحصیلات می‌باشد. چنانچه برخی از مطالعات نشان می‌دهند که بین تحصیلات با نگرش منفی مردان به فرزندآوری تفاوت آماری معناداری وجود دارد. به طوری که افرادی که دارای تحصیلات پایین‌تری هستند نگرش مثبت‌تری به فرزندآوری نسبت به افراد دارای تحصیلات بالا دارند. و نتایج مبین این است که سطح تحصیلات در ارزش‌گذاری فرزند و نگرش به فرزندآوری مؤثر بوده و با تعداد مطلوب فرزندان و نگرش به فرزندآوری رابطه معکوس دارد. در حالی که نتایج برخی از مطالعات نشان دهنده عدم ارتباط بین تحصیلات مردان با نگرش آنها به فرزندآوری بودند. در مقابل در مطالعه‌ای که زهره‌زاده و همکاران منتشر کردند به ارتباط بین گرایش به فرزندآوری و سواد سلامت و سلامت معنوی در زنان مراجعه‌کننده به مراکز جامع خدمات سلامت تربت حیدریه در سال ۱۳۹۷ پرداختند. یافته‌ها حاکی از وجود ارتباط مثبت و معنادار بین گرایش به فرزندآوری و سلامت معنوی و عدم وجود ارتباط بین گرایش به فرزندآوری و سواد سلامت بود. برخی مطالعات نیز حاکی از مشکلات روانی در برخی زوجین نابارور بودند (۲۴).

راد و همکاران نیز در مطالعه‌ای باورهای در گرایش به باروری زنان در مطالعه‌ای باورهای مذهبی را مهم‌ترین عامل در گرایش به باروری زنان گزارش داده‌اند (۲۵). نتایج مطالعه محمدی و رستگار خالد در تبیین رابطه تحولات فرهنگی با تغییرهای باروری ایرانیان نشان داد که میزان بالای دین‌داری با سطح پایین سکولاریسم و فردگرایی و در نتیجه توجه بیشتر به ارزش‌های خانوادگی و میزان بالای نرخ باروری همراه است (۱۲).

سایقره و همکاران نیز ارتباط معنادار مثبتی را بین جهت‌گیری مذهبی و تعداد موجود و مطلوب فرزندان در مطالعه‌ای که بر روی زنان شاغل در مراکزهای منتخب شهر تهران انجام دادن مشاهده کردند اما بین قصد فرزندآوری و جهت‌گیری مذهبی ارتباط آماری معناداری مشاهده نکردند (۲۶) اما مطالعه لوند نشان داد تمایل به فرزندآوری بیشتری دارند (۲۷).

لذا با توجه به موارد مذکور و کاهش نرخ جمعیت در سایه کاهش باروری در سال‌های اخیر و ضرورت اتخاذ تصمیمات و سیاست‌های

باشد که یکی از مهم‌ترین راه‌های آن فرزندآوری است. شاهد این ادعا آن است که بقای دین اسلام تا پایان دنیا یا برتری یافتن مسلمانان بر پیروان دیگر ادیان، خود لازمه کثرت جمعیت مسلمانان است.

۳) درخواست وسیع‌ترین روزی در ایام پیری در فراز ۱۱ دعای بیستم است که در آن آمده است: «و چون پیر شوم، فراخ‌ترین روزیت را... برایم قرار ده».

به نظر می‌رسد که بین تعداد فرزندان و این درخواست امام سجاد علیه‌السلام ارتباط معناداری وجود دارد؛ یعنی از آنجا که فرزندآوری فراوان هم مطلوب خداوند است و هم مطلوب بندگان خداوند، طبیعتاً، جز در موارد خاص و استثنایی، مطلوب است که مسلمانان صاحب فرزندان فراوان باشند. اگر آنان به این مطلوبیت عمل کرده باشند، در ایام پیری فرزندان بلاواسطه و با واسطه فراوانی خواهند داشت و نیازهای خود و فرزندان فراوانشان آنان را احاطه خواهد کرد. بنابراین، شمار زیادی بر سر سفره پدر و مادر هستند. پس، نیاز پدر و مادر در پیری از این جهت هم بیشتر است.

۴) درخواست محرومیت دشمنان اسلام از نیروی فرزندآوری چهارمین فقره جمعیتی صحیفه سجادیه که دلالتی نسبتاً آشکار دارد، فراز چهارم از دعای بیست و هفتم است که در آن زین‌العابدین علیه‌السلام به پیشگاه الهی عرض می‌کند: «خداوند! بدین وسیله، دشمنان‌شان را در هم شکن... و از شمارشان بکاه».

در واقع، این یک جنگ جمعیتی است که صفوف سربازان آن را شمار و جمعیت هر طرف را شکل می‌دهد. بنا بر برخی منابع، این شیوه و روش نوین جنگ در دنیاست.

۵) جمعیت، علت ناقصه پیروزی امام سجاد علیه‌السلام نیز در دعای بیست و هفتم عرضه می‌دارد: «هرگاه با دشمن تو و دشمن خود مواجه شود، آنان را در چشمش [مجاهد مسلمان] بکاه».

معلوم می‌شود که کثرت جمعیت دشمن به صورت طبیعی در دل سربازان طرف مقابل ایجاد رعد و وحشت می‌کند؛ خصوصاً با توجه به اینکه، در لغت به معنای ترس از دشمن‌ضعف و از بین رفتن نیروی انسان آمده است که در اثر فزونی دشمن پدید می‌آیند (۳، ۱۷).

فرزندآوری در قرون معاصر بر اساس دیدگاه‌های اسلامی

اندیشمندان اجتماعی تبیین‌های متفاوتی در مورد تحولات فرزندآوری دارند که می‌توان آنها را در دو دسته کلی تقسیم‌بندی کرد:

✓ دسته نخست تبیین‌های یاند که بر نقش تغییرات ساختاری جامعه در تغییرات خانواده تأکید دارند و از آنها به عنوان تبیین‌های ساختاری یاد می‌شود.

✓ دسته دوم، بیشتر بر نقش تغییر ارزش‌ها و نگرش‌ها در تحلیل تغییرات خانواده تأکید کرده‌اند و به نام تبیین‌های ایده‌ای شناخته می‌شوند. به عبارت دیگر، عوامل اثرگذار در رفتارهای فرزندآوری را می‌توان در دو سطح کلان و خرد بررسی کرد. در سطح کلان عوامل زمینه‌ای (تأثیر عوامل اجتماعی، محیطی، سیاسی و فرهنگی در رفتار فرزندآوری) شناسایی می‌شود؛ در حالی که در سطح خرد، تأثیر عوامل ذهنی- روانی نظیر ارزش‌ها، انگیزه‌ها، آرزوها و گرایش‌های فردی در رفتار فرزندآوری بررسی می‌گردد. البته عوامل خرد، تحت تأثیر جامعه‌پذیری و فرهنگ‌پذیری‌اند که خود

نتیجه‌گیری

در قرآن، فرزندآوری امری اصیل، فطری، مُسَلَّم و مطلوب است و در قالب توصیه بر فرزندآوری سخنی در آن وجود ندارد؛ بلکه از میل و حسرت بشر - خصوصاً انبیای الهی - به داشتن فرزند سخن می‌گوید و در بخشی از آیات نیز سقط جنین و فرزندکشی را - از ترس فقر - مذمت و آن را گنا کبیره می‌شمارد. در واقع قرآن با چنین مواردی انسان‌ها را به فرزندآوری تشویق کرده است. در روایات نیز پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین نیز در احادیث و روایات مختلف به صورت مستقیم و غیر مستقیم به ارزش فرزندآوری اشاره کرده‌اند. همچنین در منابع اسلامی روزی فرزندان را از جانب خداوند تضمین می‌شود و می‌توان گفت اجتناب از فرزندآوری مشمول مذمتی است که در آن از قتل اولاد نهی شده است. ولی با همه این تفاسیر، به طور کلی ایران در چند سال گذشته تغییرات گوناگونی ارزشی و نگرشی در زمینه فرزندآوری و باروری، خانواده را تجربه کرده است که سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های نوین در جهت اشاعه تفکرات منابع اسلامی و بزرگان دین در جهت فرزندآوری می‌تواند به تدریج در نهادینه کردن ارزش آن در افراد، خانواده‌ها و جامعه مؤثر باشد و در نهایت منجر به افزایش جمعیت شود.

تشکر و قدردانی

بدین‌وسیله از معاونت محترم تحقیقات و فناوری دانشگاه و کتابخانه مرکزی دانشگاه، صمیمانه تقدیر و تشکر می‌گردد.

سهم نویسندگان

تمامی نویسندگان در تمامی قسمت‌های مقاله نقش داشتند.

تضاد منافع

در این پژوهش هیچ گونه تضاد منافی برای نویسندگان وجود ندارد.

روشن و شفاف در زمینه فرزندآوری و آهنگ رشد جمعیت در سال‌های آتی، آگاهی و شناخت از نگرش‌های فرزندآوری و عوامل تعیین‌کننده آن بسیار با اهمیت است. مؤلفه‌های دینی و مذهبی نیز یکی از تأثیرگذارترین عوامل در ترغیب به افزایش فرزندآوری در جامعه است. از جمله این عوامل می‌توان به دینداری، ارزش‌های خانوادگی، ضعیف بودن سطح دینداری، دنیاخواهی و راحت طلبی، یاریگری و پشتیبانی مؤمنانه، قسمت و تقدیر، رشد و تعالی فکری و معنوی، لذت‌بری اشاره نمود. چنانچه مطالعات امروزی نشان می‌دهد که که میزان بالای دین‌داری با سطوح پایین سکولاریسم و فردگرایی و در نتیجه توجه بیشتر به ارزش‌های خانوادگی و میزان بالای نرخ فرزندآوری همراه است (۱۰).

دین، یکی از عواملی است که می‌تواند در نوع نگرش افراد نسبت به فرزندآوری مؤثر باشد، زیرا دین، اعتقادات، اعمال و احساسات انسان را شکل می‌دهد. بر اساس مطالعات موجود، زنانی که دین را بسیار مهم تلقی می‌کنند، باروری بالاتری نسبت به زنانی دارند که دین برای شان تا حدودی مهم و یا مهم نیست. از عواملی که می‌تواند نگرش دینی و باورهای فرد را تحت تأثیر قرار دهد این است که فرد با سخنان صریح و آشکار و موثق منابع دینی خود آشنا شود و از آنان آگاهی یابد. چنانچه در کشورمان ایران، با توجه به دین غالب، انجام مطالعات در حیطه آیات و روایات موثق در حیطه فرزندآوری در اسلام، و در اختیار گذاشتن، آگاه ساختن و آموزش آنها برای عموم جامعه از طرق مختلف از جمله تهیه بروشورهایی در خانه‌های بهداشت و یا مطب‌های پزشکی از جمله مطب‌های متخصصین زنان و همچنین مامایی و تهیه کلیپ‌های آموزشی جهت انتشار در صدا و سیما و فضای مجازی نیز می‌تواند گامی تأثیرگذار افزایش جمعیت کشور داشته باشد.

در تدوین این پژوهش، اصل امانتداری و صداقت استناد به متون مورد استفاده، اصالت منابع و پرهیز از جانبداری در مراجعه به متون یا تحلیل‌ها، رعایت شده است.

References

1. Yao H, Chan CH, Chan CL. Childbearing importance: A qualitative study of women with infertility in China. *Res Nurs Health*. [pmid: 29193167](#) [doi: 10.1002/nur.21846](#)
2. Kalateh Sadati A, Alimondegar M, Falakodin Z, Shiri-Mohammadabad H, Kalantari F. Analyzing the opinion of the elites in the field of population policies in the city of Yazd: A qualitative study [in Persian]. *Toloo-e-Behdasht*. 2024;23(2):100-118. [doi: 10.18502/tbj.v23i2.16100](#)
3. Taheri M, Pezhhan A, Mahmoodi MJ, Golshani A. A comparative study of the population policies of the Islamic Republic of Iran with a number of UN countries [in Persian]. *Political International Researches*. 2021;46(13):58-80.
4. Asadisarvestani K, Sobotka T. A pronatalist turn in population policies in Iran and its likely adverse impacts on reproductive rights, health and inequality: a critical narrative review. *Sex Reprod Health Matters*. 2023;31(1):2257075. [pmid: 37830775](#) [doi: 10.1080/26410397.2023.2257075](#)
5. Ziari K, Yousefi S. A comparative study of population growth indicators in Iranian cities and their geographical neighbors [in Persian]. *Urban Economics*. 2024;8(2):45-62. [doi: 10.22108/ue.2024.142370.1292](#)
6. Maboudi R, Fotros MH, Dareh Nazari Z. Analyzing the contribution of the effective factors on Iran's population aging using shapley value [in Persian]. *Majlis and Rahbord*. 2024;31(118):159-97. [doi: 10.22034/mr.2023.5460.5206](#)
7. Rahmati M. Population reduction factors and solutions to deal with it [in Persian]. *Researches of Contemporary Islamic Studies*. 2023;1(4):92-116.
8. Abbaszadeh M, Aghayari Hir T, Alizadeh Aghdam MB, Adlipour S. Attitude towards childbearing among married women and men aged 18-49 years: The role of religiosity, family, modern media, and modern rethinking [in Persian]. *Payesh (Health Monitor)*. 2019;18(2):173-82.
9. Billari FC, Philipov D, Testa MR. Attitudes, norms and perceived behavioural control: Explaining fertility intentions in Bulgaria/Attitudes, normes et contrôle perçu du comportement: Une explication des intentions de fécondité en Bulgarie. *Eur J Population*. 2009;25:439-65. [doi: 10.1007/s10680-009-9187-9](#)
10. Askari-Nodoushan A, Razeghi Nasrabad HB. Motherhood experience and childbearing challenges of working women: a qualitative study in Tehran [in Persian]. *Strategic Research on Social Problems*. 2023;12(3):99-122. [doi: 10.22108/srsp.2023.138962.1934](#)
11. Abbasi-Shavazi MJ, Khani S. Economic insecurity and fertility: case study of married women in Sanandaj district [in Persian]. *Journal of Population Association of Iran*. 2014;9(17):37-76.

12. Mohammadi M, Rastergarkhaled A. Cultural changes, and reduce fertility in Iran (Based on second analyze of data of Iranians survey values and attitudes) [in Persian]. *Journal of Applied Sociology*. 2015;26(2):159-80.
13. Pejhan A, Kamaliha A. The effect of cultural factors on the fertility of women aged 15-49 years in district 12 of Tehran [in Persian]. *Cultural Sociology*. 2015;16(6):115-37.
14. Hayford SR, Morgan SP. Religiosity and fertility in the United States: The role of fertility intentions. *Soc Forces*. 2008;86(3):1163-88. [pmid: 19672317](#) [doi: 10.1353/sof.0.0000](#).
15. Panahi AA. A Look at the benefits and effects of childbearing and parenting in religious teachings with an ethical approach [in Persian]. *Ethics (Akhlagh, New Series)*. 2016;6(21). [doi: 10.22081/jare.2017.44931](#)
16. Rezvani-Diokalai SZ, Rezaian-Bilandi H, Rahmati A. Attitude towards having children: the role of Islamic lifestyle and demographic characteristics [in Persian]. *Psychology and Religion*. 2021;52(13):107-23.
17. Saqqayi-Biriya MJ, Aboutorabi A, Cheraghi Kutyani I. Islam's Attitude towards Childbearing and Population Increase; Quantity or Quality? [in Persian]. *Applied Research in the Field of Quran and Hadith*. 2024;4(2):170-200. [doi: 10.22034/arq.2024.206183](#).
18. Aram M, Azizi S. Analysis of factors of increase and decrease of generation based on the teachings of the Qur'an and Hadith [in Persian]. *Women and Families Cultural-Educational*, 2023; 18(63): 213-40.
19. Faizi K. Marriage from the perspective of the Qur'an and Sunnah. presented at the conference on the need to expand the concepts of the Holy Quran [in Persian]. *Proceedings of the Conference on the necessity of expanding the concepts of the Holy Quran Islamic Azad University, Astara Branch*; 2014.
20. Esfahani M. Ayin Tossani (Esfahani), 1 volume. Tandis - Tehran: Printed: 9th, 2010.
21. Mohammadi B. Having Children from the Perspective of the Qur'an and the Imams of the Ahl Al-Bayt [in Persian]. *Journal of Law and Political Studies*. 2022;2(4):298-306. [doi: 10.22034/jlps.2022.4.3](#).
22. Jafari F, Rezaian Z. The role of parents in raising children with emphasis on letter 31 of Nahj al-Balagha [in Persian]. *Family Educational and Psychological Studies*. 1402;4(8):95-116.
23. Khatibi A, Balaghat SR. Critical approach toward parenting styles of Baumrind; presenting a model of parenting style based on Nahj Al-Balaghah [in Persian]. *Nahjolbalagheh Research*. 2020;19(1):173-92.
24. Zohrezadeh AH, Abdollahi M, Tavakkoli Sani SB, Charoghchian Khorasani E. Investigation of the tendency towards childbearing and its relationship with health literacy and spiritual health in women referring to comprehensive health service centers in Torbat-e Heydarieh in 2018 [in Persian]. *Razi Journal of Medical Sciences*. 2020;27(8):32-41.
25. Rad F, Savabi H. Investigation of tendency towards fertility and its related social factors A case study of married women aged 15-50 years residing in Tabriz [in Persian]. *Studies on Women and Family*. 2015;3(1):1-17.
26. Saei Gharenaz M, Ozgoli G, Hajizadeh F, Sheikhan Z, Nasiri M, Jannesari S. The relationship between religious orientation with intention of desired fertility and actual and desirable number of children in working women of Tehran, Iran [in Persian]. *JRRH*. 2017;3(1):78-90.
27. Yavarian Bayi M, Halimi Jaloudar H, Baezzat F. The Effect of Parental Religiosity on their Attitudes towards Childbearing [in Persian]. *Studies on Women and Family*. 2021;8(4). [doi: 10.22051/jwfs.2020.32670.2509](#)